

Opettajaksi kasvun kulmakiviä Specima-koulutuksessa

Outi Pylkkä

Jyväskylän ammattikorkeakoulussa on järjestetty neljä vuotta maahanmuuttajataustaisille opettajille ja opinto-ohjaajille Specima-pätevyyskoulutusta, joka toimii siltana kotoutumiseen ja työllistymiseen. Specima-kokemusten hyödyntäminen on tärkeää sekä koulutuksen että työelämälähtöisen täydennyskoulutuksen kehittämisessä. Maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden määrän lisääntyessä tulevana vuosina on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa heidän aikaisempi ammatillinen osaamisensa.

Specima-pätevyyskoulutuksen tavoitteet, sisällöt ja työskentelytavat

Jyväskylän ammattikorkeakoulu on järjestänyt Specima-pätevyyskoulutusta Suomessa asuville maahanmuuttajataustaisille opettajille vuodesta 2011. Ensimmäinen koulutus oli valmentavaa koulutusta ja kaksi seuraavaa ryhmää opettajan pedagogisten opintojen pätevyyskoulutusta. Koulutuksen kesto on vaihdellut puolesta vuodesta yhteen lukuvuoteen. Koulutus antaa opettajille yleisen pedagogisen pätevyyden. Syksyllä 2015 alkoi neljäs opettajan pedagogisten opintojen pätevyyskoulutus maahanmuuttajataustaisille opiskelijoille.

Opettajilla on Opetushallituksen antama rinnastamispäätös opettajan pätevydestä, ja sen mukaan hakijan on suoritettava 15 opintopisteen täydentävät opinnot. Opettajankoulutuksen tavoitteena on antaa pedagogiset valmiudet sijoittua opetusalan

tehtäviin sekä samalla edistää sijoittumista työmarkkinoille, mikä edistää yhdenvertaisuutta. Tämä puolestaan tukee maahanmuuttajataustaisten opettajien kotoutumista. Kotoutunut maahanmuuttaja asettuu ja tulee osalliseksi yhteiskuntaan säilyttäen oman kielensä ja kulttuurinsa.

Specima-pätevöitymiskoulutuksen tavoitteet, sisällöt ja työskentelytavat perustuvat ammatillisen opettajakorkeakoulun opettajankoulutukseen. Specima-pätevöitymiskoulutuksen sisällöt ovat opettajan toimintaympäristö, oppiminen ja elämäntapa, suomea opettajille sekä oppimisen ohjaaminen, johon liittyy kiinteästi opetusharjoittelu. Opetusharjoittelun oppilaitos on opettajan pedagogisille opinnoille oleellinen oppimisympäristö, jossa opiskelija soveltaa teoreettista osaamistaan käytäntöön. Opiskelija perehtyy koulutustyöhön, toimintaympäristöön, koulutusjärjestelmään ja opetustyön käytäntöihin sisältä päin. Oppiminen on vastavuoroista, sillä koulutus perustuu opiskelijan aiempaan osaamiseen ja työelämäkokemukseen. Näin opiskelijat tuovat käytännön työelämäosaamisensa ja näkemyksensä oppilaitokseen.

Opiskelu ammatillisessa opettajakorkeakoulussa on monimuoto-opiskelua. Työskentelytapoja ovat intensiivijaksot, oppimispiirit, verkko-opiskelu ja itsenäinen opiskelu. Intensiivijaksot ovat ryhmäkohtaista ohjausta varten. Opiskelijat jakautuvat oppimispiireihin ja jokaista ryhmää ohjaa ammatillisen opettajakorkeakoulun kouluttaja. Intensiivijaksojen teemat liittyvät eri opintokokonaisuuksiin ja niiden tarkoituksena on tukea ja rikastaa opintokokonaisuuksiin liittyvien oppimistehtävien työstämistä. Specima-koulutuksessa keskeistä on vuorovaikutus ja yhteistyö, mikä edistää opetusalan sanaston kehittymistä.

Specima-opiskelijoiden tausta ja Suomeen muuton motiivit

Olen toiminut kahdessa Specima-pätevöitymiskoulutuksessa kouluttajana ja kiinnostuin koulutuksen merkityksestä opiskelijoiden kotoutumiseen ja työllistymiseen. Haastattelin 19 opiskelijaa, jotka ovat täydentäneet lähtömaassa hankittua opettajankoulutustaan Jyväskylän ammattikorkeakoulun Specima-pätevöitymiskoulutuksessa. Opiskelijat olivat koulutuksessa lukuvuosina 2013–2014 ja 2014–2015. Lukuvuonna 2014–2015 opiskelleista opiskelijoista suurin osa oli muuttanut Suomeen Venäjältä, ainoastaan yksi opiskelija oli tullut Suomeen Brasiliasta ja yksi Kiinasta. Tämä on luonnollista, sillä Suomen suurin maahanmuuttajaryhmä on venäläiset. Suomessa asuvista venäläisistä lähes puolella on korkeakoulututkinto (Kyhä 2011, 111). Kaikki opiskelijat olivat naisia, joilla oli korkeakoulututkinto ja

opettajankoulutus lähtömaasta.

Haastatelluista opiskelijoista yli puolet oli opiskellut lähtömaassaan venäjää joko pää- tai sivuaineena. Opiskelijoiden muita pääaineita olivat suomen kieli, biologia, englanti, matematiikka ja musiikki. Kaikilta opiskelijoilta edellytettiin ennen koulutusta vähintään keskitason suomen kielen taitoa, mutta suomen kielen käytännön kielitaidossa oli isoja eroja erityisesti Specima-koulutuksen alussa. Koulutuksen edetessä kielitaidon erot olivat pienentyneet selvästi.

Haastateltavista kolmannes oli asunut Suomessa yli 10 vuotta. Lähes puolet haastateltavista oli asunut Suomessa 5–9 vuotta. Lähes viidennes oli asunut Suomessa alle viisi vuotta. Puolet maahanmuuttajataustaisista opiskelijoista muutti Suomeen perheen vuoksi. Muutama kertoi, ettei aviopuoliso työllistynyt vaimon lähtömaassa ja sen vuoksi olivat muuttaneet Suomeen. Kolmannes haastateltavista oli muuttanut joko opiskelun tai työn vuoksi. Työ- ja elinkeinoministeriön selvityksen perusteella (2013) vuosina 2006–2010 EU:n ulkopuolelta lähtöisin olevat ovat tulleet Suomeen perhesyistä, opiskelemaan tai työperusteisesti (Työ- ja elinkeinoministeriö 2013, 8). Inkerinsuomalaiset haastateltavat kokivat puolestaan itsensä paluumuuttajiksi. Työssäkäyvien venäläistaustaisten naisten yleisin maahanmuuttosyy oli paluumuutto (Väänänen, Toivonen, Airila 2013, 18).

Specima-koulutuksen käyneistä muutama toi esiin Suomen hyvänä paikkana elää, mikä vaikutti muuttoon:

Rehellisesti sanoen mieheni työn perästä. Mieheni on venäläinen ja halusimme lapsille ja perheelle paremman elämän.

Laura Huttunen (1999) on todennut maahanmuuttajien elämäntarinoita tutkiessaan, että Venäjältä Suomeen muuttaneiden yhtenä motiivina oli huoli lastensa tulevaisuudesta. Suomi on tarjonnut mahdollisuuden rakentaa tulevaisuutta ja erityisesti tarjota lapsille toisenlaisia mahdollisuuksia kuin Venäjällä (Huttunen 1999, 5). Huttusen tutkimuksesta on jo pitkä aika, mutta samansuuntaisia ajatuksia tuli nytkin haastatteluissa esiin.

Specima-pätevyitysmiskoulutuksen merkitys opettajuudelle

Opiskelijoiden motiivit koulutukseen olivat ensisijaisesti pätevyyden saaminen ja halu työllistyä ja toimia Suomessa opettajana. Kaikki (N=19) haastateltavat toivat esiin sen,

että Specima-koulutus voisi auttaa työllistymään paremmin opettajan työhön. He pitivät tärkeänä lisäksi muun muassa uusien tietojen saamista ja tutustumista suomalaiseseen koulutusjärjestelmään. Motiivina koulutukseen hakeutumisessa opettajana toimiville oli oma riittämättömyyden tunne opettajana.

Lähes kaikki (N=16) korostivat Specima-koulutuksen lisäarvona omalle osaamiselleen pedagogisia tietoja ja taitoja sekä Suomen koulutusjärjestelmän merkitystä. Haastateltavat kertoivat venäläisen koulutusjärjestelmän eroavan paljon suomalaisesta, minkä vuoksi koulutus toi uudenlaista näkökulmaa opettajan työhön. Opettajan ja opiskelijan vuorovaikutuksen tasavertaisuus ja mahdollisuus keskustella ja osallistua lähipäivien kulkuun oli monelle opiskelijalle uutta ja omaa ammatillista identiteettiä vahvistavaa. Harjoittelun osuus koulutuksessa oli opiskelijoille tärkeä, sillä se mahdollisti teoreettisen tiedon soveltamista käytännön tilanteessa. Opettajan työnkuva aukeni toisella tavalla, kun oli mahdollisuus toimia opettajana Suomessa. Ohessa otteita opiskelijoiden kuvauksista koulutuksesta:

Halusin myös tietää suomalaisesta koulujärjestelmästä ja halusin oman uran ja tietää, miten Suomessa opetetaan...minua yllätti lähipäivillä vapaus tutkia asioita, ajankohtaiset asiat ja tutustuminen tulevaisuuden asioihin: iPad, sosiaalisen median käyttö ja vaihtoehtoiset asiat.

Minä tutustuin tapoihin ja menetelmiin, miten Suomessa opetetaan. Tavat ovat erilaisia kuin Venäjällä. Koulutus toi tosi paljon: mitä oli opetettu pedagogiikka Venäjällä ja mitä täällä – aivan eri maailma...

Luulin koulutuksen vaativan paljon lukemista ja tenttimistä. Tykkäsin koulutuksesta, koska me keskustelimme paljon. Olimme tasavertaisia opettajien kanssa, he olivat paljon yhteydessä puhelimitse, sähköpostitse ja keskustelivat kanssamme.

Opettajana toimivista lähes kaikki korostivat opetusharjoittelun merkitystä omaan opettajuuteen muun muassa työkokemuksen, itsenäisen työskentelyn ja suomalaisen opettajan työnkuvan näkökulmasta. Kaikki venäläiset opiskelijat kertoivat venäläisen ja suomalaisen koulutuksen ja työelämän eroavan paljon toisistaan. Kyhän (2011) tutkimuksen mukaan toisessa maassa hankittua tutkintoa ja osaamista ei ole helppo siirtää maasta toiseen (Kyhä 2011, 229). Pedagogisten tietojen ja taitojen päivittäminen ja vahvistuminen toi varmuutta omaan työhön ja pedagogiseen osaamiseen toisenlaisessa kulttuurissa. Opiskelijat arvioivat koulutusta seuraavasti:

Opetusharjoittelussa koulutus auttoi ja sillä oli iso merkitys. Koulutus auttoi ymmärtämään, miten voin täällä opettaa.

Specima-koulutuksessa sain laajat tiedot ja kielitaito kehittyi.

Ilman muuta sillä oli merkitystä, opiskelijat huomasivat: "Sä olet kehittynyt" Mitä tuli koulutuksessa niin oli mahdollista kokeilla omassa opetuksessa.

Maahanmuuttajat työllistyvät aluksi usein erilaisiin tehtäviin kuin mihin ovat kouluttautuneet, mikä murentaa omaa ammatti-identiteettiä. Haastatteluissa ilmeni erityisesti opetusharjoittelun merkitys ja oman opettajaidentiteetin vahvistuminen koulutuksen aikana. Tämä on tärkeä asia oman työllistymisen ja työmotivaation näkökulmasta.

Specima-koulutuksen kehittäminen

Kaikki haastatellut (N=19) Specima-koulutukseen osallistuneet olivat tyytyväisiä koulutukseen, joten koulutukseen kehittämiseen ei tullut selkeää yhtenäistä toivetta kuin suomen kielen opetuksen osalta. Viidennes opiskelijoista (N=4) olisi toivonut enemmän suomen kielen opetusta, mihin vaikuttavat opiskelijoiden erilaiset valmiudet suomen kielellä opiskeluun. Opiskelijoiden kehittämistoiveet hajaantuivat melko paljon. Lähiopetuksen määrästä oli erilaisia näkemyksiä, mikä johtunee eri aikana aloittaneiden ryhmien koulutusajan keston eroista:

Koulutus oli lyhyt ja tiukka, vaikea joskus tehdä tehtävät, etäopiskelu vaikeaa. Specima-koulutuksen kesto voisi olla 1,5 vuotta.

Toisaalta toivoisin enemmän lähiopetusta toisaalta taas hyvä, että oli mahdollisuus olla töissä ja hoitaa perheasioita.

Opettajankoulutusta järjestetään alueellisesti ja tähän liittyen yksi opiskelija toivoi myös Specima-koulutusta järjestettävän alueellisesti:

Olisi kiva, jos oli lähempänä koulutus. Aika vaikea järjestää pienten lasten vuoksi, nyt miehen sukulaiset asuivat Jyväskylässä ja onnistui.

Specima-koulutuksen opiskelijat olivat pääosin tyytyväisiä koulutuksen sisältöön. Kehitys- ja koulutuskeskus Palmenian (2012, 28) kartoituksessa koulutuksen

toteuttajien mukaan maahanmuuttajien tarpeissa korostui ohjaus, koska heiltä puuttuu suomalaisen yhteiskunnan perusvalmiudet (Koulutus- ja kehityskeskus Palmenia 2012, 28). Tässä selvityksessä opiskelijat pitivät ohjausta riittävänä. He saivat opintojen alussa ryhmäohjausta vastuukouluttajaltaan ja myöhemmin yksilöohjausta tarpeen mukaan sekä lähipäivien yhteydessä että Skypen välityksellä.

Monet haastateltavat toivat esiin oman lähtömaan ja suomalaisen kulttuurin eroja ja niiden vaikutusta opettajan työhön. Suomalaiseen kulttuuriin ja opetustyöhön perehtyminen oli heille koulutuksessa suurinta antia. Lähipäiviin toivottiin enemmän käytännönläheisyyttä ja teknisten laitteiden hyödyntämistä:

Toivoisin enemmän käytännön läheisyyttä. En ollut koskaan toiminut opettajana ja minulla ei ollut mitään kokemusta opettajan työstä. Kaipasin vinkkejä ja muiden kokemuksia.

Enemmän teknisiä tietoja, miten hyödyntää teknisiä laitteita.

Yhtenä keskeisenä asiana maahanmuuttajataustaisten koulutuksen kehittämisessä on työllisyyden edistäminen ja täydennyskoulutus.

Voisi miettiä, miten kehittäisi info- ja muuta apua työllistymiseen jatkossa.

Specima-koulutuksia voisi olla useita ja myös niille, jotka eivät tarvitse pätevyyttä esimerkiksi täydennyskoulutusta.

Olisiko koulutukseen sisällytettävissä työllistymiseen liittyvä info- ja neuvontapalvelu? Erityisesti Specima-koulutuksen jälkeinen työllistymisseuranta olisi hyödyllistä. Työllistymättä jääneille opettajille voisi järjestää työelämälähtöistä täydennyskoulutusta.

Haastattelujen perusteella opetusharjoittelu oli tärkeää, sillä se mahdollisti käytännön opetustyöhön tutustumisen suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Opetusharjoittelu voi toimia ponnahduksena vakituisen työhön. Kaksi opiskelijaa oli saanut heti koulutuksen jälkeen opetustyötä omalta alaltaan, ja kaksi oli menossa haastatteluun lähiaikoina.

Työllistyminen

Specima-pätevyitysmiskoulutus mahdollistaa sijoittumisen työmarkkinoille ja edistää sopeutumista uuteen kulttuuriin. Opettajaopiskelijat saavat tietoa suomalaisesta kulttuurista, työelämästä ja koulutusjärjestelmästä. Lisäksi heille on järjestetty suomen kielen opetusta, mitä he pitivät hyödyllisenä. Kielen oppiminen on ensiarvoisen tärkeää, sillä se on työllistymisen ja kotoutumisen ytimessä (Kuuskoski & Puhakka 2014, 23). Lähipäivät osallistavine työtapoineen ja opetusharjoittelu antavat hyvän foorumin suomen kielen käytännön harjoittamiseen Specima-koulutuksen aikana.

Haastatelluista opettajista puolet oli toiminut opettajana keskimäärin vuoden verran lähtömaassaan. Venäläisten opettajien työsuhteet olivat olleet pääosin sijaisuuksia ja lyhytaikaisia. Ainoastaan yksi haastateltavista oli toiminut 7–8 vuotta opettajana lähtömaassaan. Osa haastateltavista oli toiminut muissa tehtävissä esimerkiksi kirjanpitäjänä, autokoulun opettajana, tv- ja radiotoimittajana, tulkkina, tutkijana ja ympäristöalan asiantuntijana. On yllättävää, että Väänänen, Toivosen ja Airilan tutkimuksessa (2013) ilmeni, että Suomessa työllistyneistä venäläisistä naisista yli 70 prosenttia oli ollut työssä ennen Suomeen tuloaan (Väänänen, Toivonen Airila 2013, 22). Heidän tutkimuksestaan ei tosin ilmennyt, olivatko henkilöt toimineet kotimaassaan koulutustaan vastaavissa tehtävissä.

Yli kolmannes toimi opettajan työssä haastatteluajankohtana, mitä voi pitää hyvänä tuloksena ottaen huomioon lähtötilanteen. Koulutuksella on keskeinen rooli työllistymisen kannalta. Kuuskosken ja Puhakan (2014, 26) tutkimusraportin perusteella ilmeni sosiaalisten paikallisverkostojen suuri merkitys maahanmuuttajien kielen oppimiselle ja työllistymiselle. Maahanmuuttajilta puuttuu usein jäsenyys sellaisissa yhteisöissä, joissa he voisivat luontevasti oppia kieltä.

Suurin osa maahanmuuttajataustaisista opettajista oli asunut pitkään Suomessa ja heillä oli hyvä suomen kielen taito, mitkä tekijät edistivät työllistymistä. Jaakkola ja Reuter (2007, 345) ovat todenneet, että maahanmuuttajataustaisten työllisyys näyttäisi parantuvan Suomessa asutun ajan pidentyessä (Jaakkola & Reuter 2007, 345). Haastattelujen perusteella suurin osa opiskelijoista oli asunut Suomessa yli 5 vuotta ja kolmannes yli 10 vuotta.

Specima-koulutuksen käyneistä yli neljännes oli hakeutunut opiskelemaan tai jatkanut entisiä opintojaan. Viisi opiskelijaa hakeutui heti opinto-ohjaajakoulutukseen ja kaksi opettajaopiskelijaa jatkoi muita opintojaan, toinen täydensi pedagogisia opintojaan ja toinen opiskeli lastenohjaajaksi. Lähes neljännes toimi muissa kuin opetustehtävissä: tuottajana, lastenhoitajana, koulunkäyntiavustajana. Myös Kyhä (2011) on todennut, että

korkeakoulutetut maahanmuuttajat tekevät usein töitä, jotka eivät vastaa hankittua koulutusta, kuten opetuslalla koulunkäyntiavustajan työt. Nämä sisääntuloammatit ovat tutkimusten mukaan yleisiä maahanmuuttajataustaisten keskuudessa (Kyhä 2011, 149). Haastattelujen pohjalta ilmeni, että maahanmuuttajataustaisista opettajista osa oli toiminut sisääntuloalalla, koulunkäyntiavustajana, ennen pedagogisia opintoja. Näin he olivat jo päässeet sisään suomalaiseen koulutusjärjestelmään, mikä helpotti opintoja.

Kolme haastateltavista oli haastattelun ajankohtana työttömänä ja kaksi heistä oli toiminut maahanmuuttajataustaisten ohjaajana työn päätyttyä äskettäin. Haastatelluista opiskelijoista suurin osa oli koulutukseltaan kielten opettajia, joilla opetustyö koostuu useiden oppilaitosten tunneista. Tämä koskee kieliä, jotka ovat usein valinnaisia tai vapaaehtoisia, kuten venäjän, portugalin ja kiinan kieli. Osa haastateltavista työskentelikin työväenopistossa, kansalaisopistossa tai kansanopistossa ja mahdollisesti vielä ala- tai yläkoulussakin.

Specima-koulutus voisi toimia siltana oman kulttuurin ja uuden kulttuurin välillä helpottaen työmarkkinoille sijoittumista. Specima-koulutuksen jälkeen opiskelijat olivat sijoittuneet melko hyvin opetustyöhön, vaikka yli kolmannes oli jatkanut opintojaan. Osa haastateltavista opetti äidinkieltään, vaikka lähtömaassa ei ollut opiskellut kielten opettajaksi. Tähän vaikuttanee oma alavalinta lähtömaassa, sillä sellaisilla opetusaloilla kuin esimerkiksi biologia on Suomessakin huono opettajien työllisyystilanne.

Specima-koulutus ja tulevaisuuden haasteet

Specima-koulutuksen vuosina 2013–2015 käyneistä opiskelijoista suurin osa oli tyytyväisiä saamaansa koulutukseen. He pitivät tärkeänä suomalaisen koulutusjärjestelmän ja työtapojen tuntemista sekä kielitaidon paranemista. Nämä tekijät mahdollistavat kotoutumisen ja työllistymisen koulutusta vastaaviin tehtäviin. Sisäasiainministeriön työryhmä on asettanut 2020-luvun maahanmuuttajien koulutuksen tavoitteisiin muun muassa maahanmuuttajien lähtömaassa tai muutoin hankkiman osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen sekä työelämän tarpeita vastaavan kielikoulutuksen kehittämisen (Sisäasiainministeriö 2013, 18). Näitä asioita on otettu huomioon Specima-koulutuksen hakuvaiheessa antamalla maahanmuuttajataustaisille opiskelijoille mahdollisuus hakea rinnastamispäätöstä kotimaassaan suoritettavasta opettajankoulutuksesta. Lisäksi opiskelijat tekevät ennen koulutuksen alkua kielitestin, jolla kartoitetaan suomen kielen taitoa. Se mahdollistaa opetuksen kohdentamisen sellaisiin teemoihin, joissa valituilla on kehittämisen tarvetta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön Opettajankoulutus 2020 -selvityksen mukaan opettajankoulutuksen olisi vastattava paremmin muuttuvan yhteiskunnan ja erityisesti kasvavan maahanmuuttajaväestön koulutustarpeisiin. Monikulttuurisuusopintojen tulisi olla osa jokaisen opettajaksi opiskelevan opinto-ohjelmaa sekä teoriaopinnoissa että opetusharjoittelussa. (Opetusministeriö 2007,18.) Specima-opettajankoulutuksessa voisi hyödyntää yhteistyötä suomalaisten opettajaopiskelijoiden kanssa, mikä käytäntö onkin ollut opinto-ohjaajien Specima-koulutuksessa. Tämä antaisi opettajaopiskelijoille mahdollisuuden monikulttuuriseen verkostoitumiseen, mistä olisi hyötyä opiskelijoille koulutuksen jälkeenkin.

Maahanmuuttajien määrän lisääntyminen edellyttää paneutumista kotoutumisen lisäksi koulutukseen ja työllisyyteen. Haasteita koulutukseen tuo muun muassa maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden koulutuksen, työelämäkokemuksen ja elämäntilanteen heterogeenisuus. Tämä tulee lisäämään täydennyskoulutuksen tarvetta ja edellyttää osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen systemaattista kehittämistä. Opettajille järjestetyn Specima-pätevyitysmiskoulutuksen kokemusten hyödyntäminen on ensiarvoisen tärkeää jatkuvana toimintona maahanmuuttajataustaisten nuorten ja aikuisten koulutuksen kehittämisessä. Erityisen hyödyllistä olisi koulutuksen vaikutusten arviointi ja seuranta työllistymisen näkökulmasta. Työelämälähtöisen täydennyskoulutuksen ja koulutuksen jälkiseurannan tehostaminen edistäisi kotoutumista ja työmarkkinoille sijoittumista.

Kirjoittaja toimii yliopettajana Jyväskylän ammattikorkeakoulun ammatillisessa opettajakorkeakoulussa.

Lähteet

Huttunen, L. 1999. Koti, paikka ja identiteetti maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Viitattu 3.6.2015. <http://www.migrationinstitute.fi/fi/article/maahanmuutto/koti-paikka-ja-identiteetti-maahanmuuttajien-omaelamakerroissa>

Jaakkola, M. & Reuter, A. 2007. Maahanmuuttajanaiset entisen Neuvostoliiton alueelta. Resurssi ja sijoittuminen työmarkkinoille. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007. Helsinki: Väestöliitto.

Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia. 2012. Kartoitus käynnissä olevista ja toteutuneista Specima-hankkeista, niiden toiminnasta ja tuloksista 2009–2011. Opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta. Helsinki: Helsingin yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.

Kuuskoski, E. & Puhakka, K. 2014. Kielitaidon merkitys korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työllistymisessä. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kyhä, H. 2011. Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla. Tutkimus korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien alusta Suomessa. Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto. Viitattu 18.8.2013.
<https://www.doria.fi/search?query=Kyh%C3%A4&submit=Hae&scope=10024%2F5799>

Opetusministeriö. 2007. Opettajankoulutus 2020. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:44. Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Viitattu 16.10.2015.
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2007/liitteet/tr44.pdf?lang=fi>

Sisäministeriö. 2013. Valtioneuvoston periaatepäätös maahanmuuton 2020-strategiasta. Viitattu 3.6.2015.
http://www.intermin.fi/download/51686_Maahanmuuton_tulevaisuus_2020_LOW-res_FINNISH.pdf?5d7d3b9fd601d188

Työ- ja elinkeinoministeriö. 2013. Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2013. TEM raportteja 38/2013. Viitattu 3.6.2015.
<http://tem.fi/documents/1410877/2872337/Kotouttamisen+kokonaiskatsaus+2013+23102013.pdf>

Väänänen, A., Toivonen, M. & Airila, A. 2013. Taustaltaan erilaiset ryhmät työssä ja työelämän ulkopuolella. Teoksessa M. Toivonen, A. Väänänen & A. Airila (toim.) Venäläis-, kurdi- ja somalialaistaustaisten työ ja terveys Suomessa – samankaltaisuudet ja erot kantaväestöön. Työterveyslaitos: Helsinki.